

שבת פ"ח.

"ויתיצבו בתחתית ההר, א"ר אבדימי בר חמא בר חסא: מלמד שכפה עליהם הר כגיגית ואמר להם: אם אתם מקבלים התורה - מוטב, ואם לאו - שם תהא קבורתכם. א"ר אחא בר יעקב: מכאן מודעא רבה לאורייתא (רש"י - שאם יזמינם לדין למה לא קיימתם מה שקבלתם עליכם - יש להם תשובה, שקבלוה באונס). אמר רבא: אף על פי כן, הדור קבלוה בימי אחשורוש, דכתיב: קיימו וקיבלו היהודים..."

ראש השנה, פרק ג משנה ח

חירש שוטה וקטן, אין מוציאין את הרבים ידי חובתן. זה הכלל--כל שאינו חייב בדבר, אינו מוציא את הרבים ידי חובתן.

ברכות כ:

א"ל רבינא לרבא: נשים בברכת המזון דאורייתא או דרבנן? למאי נפקא מינה. לאפוקי רבים ידי חובתן אי אמרת דאורייתא, אתי דאורייתא ומפיק דאורייתא, ואי אמרת דרבנן, הוי שאינו מחוייב בדבר, וכל שאינו מחוייב בדבר אינו מוציא את הרבים ידי חובתן.

יבמות מד' תוס' ד"ה כל שאינו עולה כו'

וא"ת, הרי חרש וחרשת דאין עולים לחליצה ועולים לייבום כדאמר בפרק חרש (לקמן דף קיב:)? ויש לומר, דהתם בני חליצה נינהו אלא דפומייהו הוא דכאיב להו (עיין יבמות קד: "אמר רבא: אלא ואלמת בני דעה נינהו ופומייהו הוא דכאיב להו)

תוס' רע"א למשניות סנהדרין פרק ב משנה ב ("המלך ... לא חולץ ולא חולצין לאשתו, לא מיבם ולא מיבמין לאשתו")

בתוס' יבמות דמ"ד ע"א .. כל שא"ע לחליצה א"ע לייבום... חרש וחרשת בני חליצה נינהו אלא דפומי' כאיב להו. לכאורה ה"נ במלך, דבר חליצה הוא, אלא דלא רשאי לגנות עצמו, והוי ג"כ כמו פומיה כאיב ליה

אתון דאורייתא (ר' יוסף ענגיל 1859-1920 קראקוב)

כלל יג, בו יבואר מי שאנוס מלקיים מ"ע אם האנוס פוטרו לגמרי א"ד מחוייב הוא אלא שאין יכול לקיים חיובו:

בש"ס ב"ק דצ"ד ע"ב מעשה באדם אחד (גזלן) שביקש לעשות תשובה. אמרה לו אשתו: ריקה! אם אתה עושה תשובה, אפי' אבנט אינו שלך, ונמנע ולא עשה תשובה. באותה שעה אמרו הגזלנין ומלוי בריבית שהחזיר' אין מקבלין מהם, והמקבל מהם אין רוח חכמים נוחה הימנו וכו'. ת"ש, הרועים והגבעין והמוכסין תשובתן קשה (שגזלו רבים ואינם יודעים למי לחזור) ומחזירין למכירין (למי שמכיר שגזל אותו). אמרי, מחזירין ואין מקבלין מהם. ואלא למה מחזירין? לצאת ידי שמים. אי הכי, אמאי תשובתן קשה? וכו' עכ"ל הגמ'. ולכאורה, מאי פריך, הרי עכ"פ לענין לצי"ש תשובתן קשה? ונלענ"ד לפרש ואציע דברי התוס' בגיטין דמ"א ע"א סוגי' דח"ע וחב"ח שכתבו דלכך נקט במתני' דהתם עשה דשבת

ולא עשה דפרו ורבו משום דעשה דשבת עדיפא אבל משום עשה דפרו ורבו לא היינו כופין לרבו לשחררו כיון דהעבד פטור ממנה דאנוס הוא עכ"ד עש"ה. והנה גם זה צריך הבנה דכיון דהאנוס פוטרו, א"כ מה לי עשה עדיפא או עשה סתמא, הרי בשניהם אנוס הוא ופטור משניהם מן הדין! ונלענ"ד דהנה הא דאנוס רחמנא פטרי' ילפי' מולנערה לא תעשה דבר וזהו אך בעונש לאו אבל שיועיל האנוס לפטור מקיום עשה, זה לא מצינו, דנהי דלכאורה אין נ"מ אי חייב או לא, דסוף סוף הא אנוס הוא ואין יכול לקיים, עכ"ז אחרי העיון ימצאו כמה נפקותות בזה, אי ע"י מה שהוא אנוס פטור לגמרי או שהוא חייב באמת אלא שאין יכול לקיים חיובו, והנה מצינו בזה מחלוקת בין הדרישה והט"ז בנאנס ולא הי' יכול להתפלל תפלה אחת, אם חייב להשלימה בזמן התפלה השני' או לאו, עיין היטב בט"ז או"ח סי' ק"ח ס"ק א דפליגי בהדיא בזה אם האנוס פוטרו לגמרי ולא שייך השלמה כיון שלא הי' מחויב כלל בשעתו או דילמא מחויב הי' אלא שלא הי' יכול לקיים וע"כ כשיכול אח"כ שפיר חייב להשלים מש"ה. ונלענ"ד דיש להכריע פשר דבר בפלוגתא זאת, דיש ב' מיני מצוות [א] מצוות שבין אדם למקום לבד, ובזה, הסברא נותנת דאין הקב"ה בא בטרונא עם בריותיו, ומחייב אך את מי שיכול לקיים המצוה, ואנוס אינו מחויב כלל, שאין הקב"ה מבקש מהאדם רק מה שביכולתו. [ב] מצוות שבין אדם לחבירו כמו עשיית מעקה ופריעת ב"ח וכדומה דהוא מצד תועלת חבירו ובוודאי לא נאמר בכמו זה דאם הוא אנוס ואין יכול לעשות מעקה שאין הדבר בעצמותו וצריך להיות דוודאי נצרך ונצרך הוא וכן בע"ח בוודאי חייב הוא לפרוע חובו ועליו לשלם ממון חבירו אלא שאנוס הוא ואינו יכול לקיים חיובו משא"כ במצוה שבין אדם למקום לבד דכל עיקר החיוב הוא אך מצד רצונו ית' בלבד שרצה שנעשה הדבר ההוא ואנחנו מחויבים לעשות רצונו ית' ומצוותיו ע"כ על אנוס אין חיוב כלל ואין בו ענין המצוה כלל, שהקב"ה רוצה רק ממי שיכול לקיים ולא ממי שאין ביכולתו לקיים, ודו"ק היטב בסברא זאת. ולפי"ז נחזי אן, הנה במצות פריה ורביה נמצאים שני העניינים האלה, דבעצמותה היא מצוה מחויבת מן השי"ת במאמרו "פרו ורבו" ככל המצוות שנאמרו בלשון חובה, עשו כך וכך, ומצד זה היא אך מצוה מחויבת בינינו ובין המקום לבד, אבל בקרא ד"לא תוהו בראה, לשבת יצרה" גילה הכתוב דתכלית העולם שתהי' מיושבת מבני אדם, וא"כ מזה הכתוב נודע שיש חיוב על כל אדם עבור תיקון העולם לפרות ולרבות, ולפי"ז נמצינו למידן שיש הבדל בין ב' החיובים האלה, דענין דפרו ורבו דהוי רק עשה בלשון חיוב וכנ"ל, א"כ ממילא האנוס פטור ממנה לגמרי וכנ"ל, אבל עשה דשבת דהוא עבור תיקון העולם, ולא שייך לומר בזה דכיון שהוא אנוס אין הדבר בעצמותו נצרך, דוודאי נצרך הוא לתיקון העולם וליישובו, וא"כ כל אדם חייב בזה אלא שזה אנוס הוא, ואין ביכולתו לקיים חיובו, ולפי"ז יבואו כמין חומר דברי התוס' הנ"ל, דבעשה דפרו ורבו, דבעבד פטור ממנה לגמרי עבור אנוסו, ע"כ שפיר אין כופין את האדון לשחררו עבורה, דהא אינו מחויב בה כלל, ואין על האדון חיוב להביא את העבד לידי חיוב המצוה, אבל בעשה דשבת, דהעבד מחויב בה אלא שאין יכול לקיימה, ע"כ שפיר כופין את האדון שישחררנו ויהי' ביכולתו לקיימה, ולפי"ז יובנו היטב דברי הש"ס ב"ק הנ"ל, דבאמת כיון דאינו יודע למי לחזור, א"כ ה"ל אנוס עתה במצוות ההשבה, אלא דאם הי' מחויב מן הדין מצד ממון חבירו שגזלו אז אין האנוס הזה פטור ועדיין מחויב הוא וע"כ שפיר הי' תשובתן קשה כיון שאין יכול לקיים חיובו, אבך כיון דאמרת דחיובו הוא אך לצאת ידי

שמים, א"כ החיוב אך בינו ובין המקום לבד, א"כ כיון שהוא אנוס עתה ואין יכול להשיב שוב לגמרי פטור ואמאי תשובתן קשה ודו"ק כי נכון הוא בעזה"י. ובגוף הספק הנ"ל אי אנוס פוטר מקיום עשה, ע"ע בפ"י הרע"ב פסחים פ"ט מ"א דאהא דתנן שם במשנה מי שהי' טמא או בדרך רחוקה ולא עשה את הראשון, יעשה את השני. שגג או נאנס ולא עשה את הראשון, יעשה את השני. א"כ למה נאמר טמא או שהי' בדרך רחוקה? שאלו פטורין מהכרת ואלו חייבין בהכרת. ופ"י הרע"ב שם דטמא או שהי' בדרך רחוקה פטור הכתוב מלעשות פסח ראשון ועיקר כרת בפסח ראשון הוא דכתי' לפיכך אם לא עשו פסח שני פטורין מן הכרת, משא"כ שוגג או אנוס חייבין היו בפסח ראשון אלא שהשגגה והאנוס עיכבתו וע"כ כשהזידו ולא עשו פסח שני חייבין בכרת עכ"ל. ומבואר להדיא דאנוס אינו פוטר מחיוב קיום עשה, אולם פ"י הרע"ב הוא נגד הגמ' שם, וכבר תמהו בזה המפרשים שם ואכ"מ. וע"ע תוס' זבחים דכ"ב ע"ב ד"ה ערל ותוס' חגיגה ד"ד ע"ב ד"ה דמרבה דנחלקו רש"י ור"ת בהא דערל אסור בעבודה ואסור בפסח ותרומה, דלרש"י איירי בערל שלא מל מחמת שמתו אחיו מחמת מילה, ולר"ת איירי בערל שלא מל בזדון, אבל מתו אחיו מחמת מילה לא חשיב ערל לר"ת כיון שהוא אנוס עש"ה, ונראה ג"כ דפליגי בספק הנ"ל, דלרש"י אין האנוס פוטר וע"כ שפיר שמי' ערל אע"פ שאין יכול למול ושפיר אסור בעבודה ובפסח ותרומה, ולר"ת האנוס פוטר לגמרי וע"כ לא חשיב ערל כלל, אולם מדברי התוס' פסחים דכ"ח ע"ב ד"ה ערל מוכח דגם לרש"י פטור לגמרי ואעפ"כ שפיר הוא דאסור בעבודה וכו', דהתוס' שם הביאו פירש"י הנ"ל דערל היינו שמתו אחיו מחמת מילה וכתבו ע"ז וז"ל והא דמיבעיא לן (ביבמות פרק הערל) ערל קטן (לפני ח') מהו לסוכו שמן של תרומה? ערלה שלא בזמנה (קודם שהגיע זמן המילה) פוסלת או לא? יש לחלק בין שלא בזמנו דקטן שאין חייב למול כיוצא בו, למי שמתו אחיו מחמת מילה, דכיוצא בו חייבין. ותדע, דהא טומטום אינו אוכל בתרומה אע"ג דמסברא אין חייב לקרוע ולמול, וא"כ ה"ה במתו אחיו מחמת מילה דאינו אוכל אע"ג דאינו חייב למול עכ"ל. ומוכח להדיא דמי שמתו אחיו מחמת מילה פטור לגמרי אפי' לרש"י, דאין לומר דמחויב רק דאנוס הוא, דא"כ הי' להם להתוס' לעשות ק"ו מטמטום אמתו אחיו מחמת מילה, דמה טמטום דפטור לגמרי חשיב ערל כ"ש זה שמחויב אלא שאנוס הוא מלקיים חיובו, ומדכתבו רק דה"ה למתו אחיו וכו' מוכח דגם מתו אחיו וכו' פטור לגמרי כטמטום. ועוד, שהרי כתבו בהדיא שהחילוק בינו לקטן לפני ח' הוא רק מפאת הכיוצא בו, דכיוצא בו דקטן פטור משא"כ כיוצא בו דגדול דחייב, אבל הוא גופיה פטור לגמרי כקטן לפני ח', וכן מוכח עוד מלשונם ביבמות ד"ע ע"א ד"ה הערל ע"ל וא"כ מוכח מזה דגם לרש"י האנוס פטור לגמרי מחיוב קיום עשה. אולם יש לחלק בין שאר האונסים לאנוס דמתו אחיו מחמת מילה, דהתם פטורו הוא מטעמא דחי בהם ולא שימות בהם, וא"כ התורה פטרה אותנו להדיא ואינו דומה לאנוס בעלמא, ודבר זה תלוי לכאורה בפלוגתא הישינה אי פ"נ הותרה או דחוי' ואכ"מ. וע"ע ברמ"א א"ח סי' י"ג סעי' ג' מש"ש בשם המרדכי דשם דאנוס במ"ע עושה פטור גמור יעו"ש"ה ותבן, ובאתי בכ"ז רק להעיר:

שולחן ערוך, אורח חיים סימן ק"ח (הלכות תפילה) טעה או נאנס ולא התפלל שחרית

מתפלל מנחה שתיים, הראשונה מנחה והשנייה לתשלומין ואם היפך לא יצא ידי תפלה
שהיא תשלומין וצריך לחזור ולהתפלל אות' וכן הדין בכל מקום שצריך להתפלל תפלה
לתשלומין

ט"ז (מגן דוד) שם, סימן א (1586-1667)

או נאנס כו'. ביו"ד סי' שמ"א כתב בס"ב דמי שמת לו מת בשבת, במ"ש לא יתפלל ובבוקר
א"צ להתפלל שתיים כדי להשלים תפלת הערב שכבר עבר זמנה, ול"ד לשכח ולא התפלל
ערבית שמתפלל שחרית שתיים כיון שבלילה לא היה חייב להתפלל עכ"ל. וכתב שם בס'
דרישה וז"ל מכאן היה נראה דה"ה למתעסק בצרכי צבור וכיוצא בו בזמן התפילה שפטור
מלהתפלל כמ"ש הטו' סי' צ"ג ומתוך העסק עבר זמן אותה תפלה שג"כ א"צ להשלימה
בזמן תפלה שלאחריה להתפלל ב' א' לתשלומין כיון שג"כ בזמן העסק היה פטור מן
התפלה כמו באבילות דהכא, דמה לי אונס דאבילות או עסק דמצוה, ולדעתי כ"ש הוא,
דהא בצרכי צבור ג"כ עבד עבודת השם עכ"ל. ותמ' אני אם יצאו דברים אלו מפי אותו
צדיק, דהא כל שהוא אונס מיקרי פטור מתפלה וכאן אמרין בהדיא דאם נאנס מתפלל
שתיים. ותו, דכתב בת"ה סי' ה' במי שהיה טרוד אצל פקיד מחמת חוב ולא היה יכול
להיפטר אא"כ בהפסד ממון ובתוך כך עבר זמן התפלה דמקרי אונס אע"ג דמחמת ממון
הוא, ומתפלל אח"כ שתיים. הרי לך בהדיא אף על גב דהיה פטור באותה שעה של תפלה
מחמת טרדא דמקרי אונס והוא הדין נמי פטור מחמת טירדא דמצוה של צרכי צבור דכל
עיקר טעם אותו התשובה דת"ה היא הטעם דחשיב כמו טרדא דמצוה וא"כ נסתרה דעת
בעל הדרישה בזה. ואין דמיון בזה לפטור דאבילות, דהתם אפשר לו להתפלל דהא יושב
בטל אלא שחכמים פטרוהו וע"כ אין שייך שם תשלומין, דאין זה מקרי אונס אלא פטור,
משא"כ כאן דהא אין בו פטור אלא שיש עליו אונס שלא היה יכול להתפלל שאין לו פנאי
והוא כמו חולה שאין יכול להתפלל או שיכור. כל זה מקרי אונס כיון שהוא עצמו בר חיוב'
הוא, וע"ז ודאי תקנו תשלומין כנלע"ד פשוט.

ט"ז יו"ד שמ"א,ה 348

מרדכי מנחות תתקמ"ד (1240-1298)

"אומר ה"ר שלמה מדרוי"ש (טרויש?) שאם נפסק לאיש חוט של טלית בשבת, שאסור
ללבשו עד שיתקן אותו שאם לובשו עובר בעשה. והשיב ר"י דליתיה, כדמוכח בשמעתין
דאע"ג דאיפסיק והוי שרי בכרמלית דרבנן משום כבוד הבריות ואע"ג דלא דחינן אלא לאו
דלא תסור. לכך נראה לר"י דמצות עשה דציצית אינו אלא להטיל בו ציצית כשילבשנו ולא
אמר הכתוב בלשון לא תלבש בגד שיש לו ארבע כנפים בלא ציצית דאז ודאי היה הדין עמו
אלא מצות עשה גרידא להטיל בו ציצית, ומכל מקום אין הטלית אסור ללבוש וגם אין עובר
כיון שאין עתה יכול להטיל בו שהוא שבת ובחול ודאי עובר כל שעה שלובשו בעשה דהטל
בו ציצית. וכן במזוזה ומעקה. ותדע, דאטו בלא מזוזה יאסר ליכנס לבית, אלא בעמוד
ועשה ותו לא. ע"כ לשון תוס'.

בעל המאור, ריש פרק "רבי אליעזר דמילה" (ר' זרחיה בלוי, לונל, 1125-1186) שבת, נג. בדפי הרי"ף, ד"ה כתב:

כתב הרי"ף ז"ל שבהלכות, מרחיצין את הקטן כדרכו בין לפני המילה בין לאחר המילה בין בחמין שהוחמו בשבת בין בחמין שהוחמו מע"ש. ולא היה לו לומר כך, אלא כך: מרחיצין את הקטן כדרכו לפני מילה, בחמין שהוחמו מערב שבת, ולאחר מילה, אם נשפכו חמין שלו, מחמין לו חמין אף בשבת מפני שסכנה היא לו, והיא שנשפכו לאחר מילה, אבל אם נשפכו קודם מילה - המילה נדחית ואין השבת נדחה.

רמב"ן (ר' משה בן נחמן, גרונה (ספרד), 1194-1270) שבת קלד:

אבל ... אם היה לו חמין כדי רחיצה שלפני מילה ואין לו כדי רחיצה שנייה שלאחר מילה או שנשתפכו חמין שהכין לה מקמי מילה שאני אומר רוחצין אותו ומלין אותו, שאין כאן מכשירין דוחין כלום ואחר שמל הרי כאן סכנת נפשות שדוחה שבת ואין אומרים תדחה מילה כדי שלא להביא אותו לסכנה ונדחה שבת אלא מילה עצמה דוחה שבת וסכנת נפשות נמי דוחה ואין למצוה אלא שעתא שאין לדחות מילה מפני דחיית שבת שיבא לאחר מכאן מפני סכנה. וראיתי מי שסובר שאין מלין אלא כהיה לו חמין וסמנין לאחר המילה ואם נשפכו קודם מילה תדחה מילה לאחר שבת ואין מחללין ולשון בעל הלכות מסייעו לפי פשוטו אלא שהדברים עצמן מכריעין כמ"ש.

רשב"א (ר' שלמה בן אדרת, ברצלונה 1235-1310), שבת קלד:

אבל אשתפוך קודם מילה ואי אפשר לו להרחיצו לאחר מילה אם יאמר לעכו"ם להחם דקא מידחי ביה שבות דרבנן שיש בו מלאכה וא"נ בדליכא ויצטרך ישראל להחם לו, בזה ראיתי מחלוקת בין הגדולים, שהרמב"ן ז"ל כתב ... וכ"כ הר"ז הלוי מפור', ומסתברא לי כותייהו, מדתנן בפ"ק דביצה "השוחט (ביום טוב), ב"ש אומרים יחפור בדקר ויכסה וב"ה אומרים לא ישחוט אלא כהיה לו עפר מוכן מבעוד יום. ושזין, שאם שחט, שיחפור בדקר ויכסה". ואם כדברי הרמב"ן ז"ל, לעולם שוחטין ואע"פ שאין לו דקר נעוץ, מפני מצות שמחת י"ט, דבשעת שחיטה אין כאן דיחוי כלל, ולאחר שחיטה הרי כאן מ"ע דכסוי, ומצות עשה הוא דדוחה חפיר' הדקר דאיסור' דרבנן ואין דוחין מצות שמחת י"ט בשעתה שלא נבא לידי איסורא דרבנן דלאח' שחיטה, אלא ודאי שמעי' דכל דב' שאנו יודעין בתחלה הענין שיבא לידי איסור' מלאכה, ואפילו דרבנן, שאינה נתרת קוד' זמן, תדחה אותה מצוה כדי שלא נבא לבסוף לידי כך וכ"ש במלאכה דאורייתא.

ברוך וינטרוב (<http://www.kipa.co.il/pash/show.asp?id=17294>) חולק על האתון

דאורייתא (הסברו למח' הט"ז והדרישה)

אך נראה שתליה זו אינה הכרחית, ואף קשה. הט"ז עצמו מוכיח בבירור מלשון השו"ע שבאונס אדם חייב בתפילת תשלומים, ואי אפשר לומר שזהו היסוד עליו בנוי הפטור של הדרישה לעוסק במצווה.

השאלה למעשה היא מה יסוד הפטור של העוסק במצווה. הריטב"א (סוכה כה.) כותב כי הפטור של העוסק במצווה אינו רשות לעסוק באיזו מצוה שיעדיף, אלא שלגבי העוסק

במצוה אחת כל שאר המצוות הן רשות בלבד, ואסור לו לעזוב את המצוה הראשונה ולעסוק בהן. ואם כן נופל חילוקו של הט"ז בין אונן לעוסק במצוה, שכן העוסק במצוה אינו אנוס אלא פטור (וכן כותב הש"ך שם בנקודות הכסף). אך לא רק חילוקו של הט"ז נופל, אלא גם תלייתו של האתוון דאורייתא נופל, שהרי יוצא שהמחלוקת כלל אינה בגדרי אנוס אלא בגדרי העוסק במצוה, אם חשוב כאנוס או כפטור. אם ייחשב כאנוס, לכולי עלמא יתחייב בתפילת תשלומים.

אך נראה שאין ללמוד מכאן כי אין הפקעת חיוב לאנוס. ייתכן מאד כי זהו דין בתפילת תשלומים, שאדם שלא התפלל, בין אם היה מחויב בכך ובין אם לא, צריך להשלים תפילתו על פי חיובו בזמן ההשלמה. ראייה לכך ניתן להביא מנוסח תפילת התשלומים, שנאמרת תמיד על פי זמן ההשלמה.

ולגבי הפטור של אונן לדעת הטור, נראה שאינו נובע מהפקעת חיוב סתם, אלא מכך שהזמן בו היה אונן מופקע לא רק מחיוב תפילה אלא גם מקיום מצות התפילה, ולא שייך שתאמר השלמה לגביו. כלומר, חיוב התשלומים מתחדש על האדם על פי חיובו בזמן ההשלמה, וכן המעשה נקבע על פי זמן ההשלמה, אך הקיום הוא על הזמן שעבר, ובמקרה של אונן לא רק האדם היה פטור מן התפילה, אלא הזמן עצמו לגביו היה מופקע מדין תפילה, ואין להתפלל על זמן כזה גם לאחריו. הדבר דומה למי שנעשה בר מצווה, שאינו מתפלל בערב כניסתו למצוות תפילת תשלומים על מנחה, שכן הזמן בו היה פחות מגיל בר מצוה אינו רק פטור או חוסר חיוב, אלא חוסר שייכות גמור בתורת תפילה. מחלוקת הט"ז והדרישה לגבי פטור העוסק במצוה, אם כן, היא האם ניתן להשוותו לאונן, ולומר שגם לגביו הזמן מופקע מקיומה של התפילה. וכן משמע מסוף דברי הדרישה, שכתב שהעוסק במצווה 'גם כן עבד עבודת ה' יתברך'. ואכמ"ל. מצטט עוד בסיס למחלוקת (רמב"ם רמב"ן):

ספרי כי תצא

ואם בשדה ימצא האיש את הנערה המעורשה וכו' ושכב עמה ומת האיש אשר שכב עמה לבדו ולנערה לא תעשה דבר. מלמד שפטרה הכתוב מן המיתה. מנין אף מן הקרבן? ת"ל חטא (אין לנערה חטא משפט מות). מנין אף מן המכות? ת"ל חטא מות (ונראה לי דיליף זה מדכתיב ברישא לא תעשה דבר ובודאי במיתה דבר, א"כ למה כתב אח"כ חטא מות אלא אתי לפוטרה אף ממלקות שהיא במקום מיתה) מלמד שמכל עונשין שבתורה פטור'.

עבודה זרה נד

אונס רחמנא פטריה דכתיב (דברים כב) ולנערה לא תעשה דבר

רמב"ם ספר המצוות (תרגום ר' יוסף קאפח), מצות לא תעשה רצ"ד

המצווה הרצ"ד, האזהרה שהזהרנו מלהעניש את האנוס בעברה שעשה, כיון שהוא אנוס בעשייתה. והוא אמרו יתעלה: "ולנערה לא תעשה דבר וגו'" (שם). ובסנהדרין אמרו: "אנוס רחמנא פטריה, שנאמר: ולנערה לא תעשה דבר".

רמב"ן

כתב הרב והמצוה רצד שנמנענו מלדון האנוס על חטא שיעשה והוא אמרו יתעלה: "ולנערה לא תעשה דבר וגו'". ובסנהדרין אמרו: "אנוס רחמנא פטריה, שנאמר: ולנערה לא תעשה דבר". וכבר ביארנו אנחנו שאין זה הלאו מניעה אלא שלילות, לפטור הנערה האנוסה, ומאמרה שהביא מסנהדרין אנוס רחמנא פטריה ראייה שהוא פטור לא אזהרה וכבר קדם לנו זכרון זה (שורש ח'): "ולנערה לא תעשה דבר", מלמד שפטרה הכתוב מן המיתה. מנין אף מן המכות? תלמוד לומר "חטא מות", שכל האנוסים פטורין ומצילין אותן בנפשם. אין לי אלא זה, מנין וכו'. הנה לימדו שאין הכתוב הזה אלא פטור וכן אומר תמיד (נדריים כ"ז) אנוס רחמנא פטריה דכתיב "ולנארה לא תעשה דבר" ולא הזכירו בו אזהרה לומר רחמנא אזהר עליה, וכן ראוי לומר, כי למה הזהיר הכתוב בפטורין מן המיתה שלא יומתו וכבר הוזהרו על שפיכת דמים.

השגות הרמב"ן לשורש שמיני

.. וכן לדעתי "ולנערה לא תעשה דבר" שלילה הוא לומר שהיא פטורה, כי הוא מפרש שאין לנערה חטא מות כי כאשר יקום איש על רעהו וגו' ואין לנו למנות מניעה שנאמר שיש גם בזה ייתור הכתוב אחרי אמרו "ומת האיש אשר שכב עמה לבדו" לפי שהוא נדרש כולו מלה מלה בגמרא סנהדרין (דף ע"ג) וממנו לכל אותן שמצילין אותן בנפשן ואותן שאין מצילין. ובספרי אמרו: "

רמב"ם, הלכות סנהדרים כ,ב

כל מי שעשה דבר שחייבין עליו מיתת בית דין, באנוס--אין בית דין ממיתין אותו. ואפילו היה מצווה שייהרג ואל יעבור--אף על פי שחילל את השם--הואיל והוא אנוס, אינו נהרג: שנאמר "ולנערה לא תעשה דבר" (דברים כב,כו) זו אזהרה לבית דין, שלא יענשו האנוס.

תירוץ של ר' שלמה פישר (<http://www.yeshiva.org.il/midrash/>)
(print_shiur.asp?id=1330#11b)

לעצם חיובו של אנוס במצוות, יש לחלק בין שני סוגי אונסין. כאשר יש צורך למול תינוק, ונשפכו המים החמים הנדרשים כדי לרוחצו לאחר המילה, שיטת הרמב"ן היא "אין למצוה אלא שעתה": יש למול את התינוק, ואחרי המילה יהיה מותר לחמם מים מטעם פיקוח נפש. הרשב"א מקשה על כך מהמשנה בתחילת מסכת ביצה, שאם יש צורך לשחוט בהמה ביום טוב כדי לאכול בשר ולקיים בכך את מצוות שמחת יום טוב, אבל אין עפר כדי לכסות בו את הדם אחרי השחיטה, אסור לשחוט - ומכאן מוכח שאסור לאדם להכניס את עצמו למצב של אונס שלא יוכל לקיים מצוה.

מדין כיסוי הדם שואלים האחרונים שאלה נוספת. המרדכי כותב שאם יש לאדם בגד בלי ציצית מותר בשבת ללבשו, כי מצות ציצית אינה איסור ללבוש בגד בלי ציצית אלא מצוות עשה לקשור את הציצית בבגד, וכיון שבשבת הוא אנוס ואינו יכול לקשור אין איסור

בלבישה. ושואלים האחרונים, הרי אסור לאדם להכניס את עצמו לאונס! מה בין מצוות כיסוי הדם למצוות ציצית? (העונג יום טוב ור' שלמה איגר מפלפלים בשאלה זו, ומחלקים בין איסור גברא לאיסור חפצא, אבל נראה שאין צורך בכך.)

התירוץ לשתי שאלות אלו נראה פשוט: יש להבחין בין אונס מחמת הדין לבין אונס מחמת המציאות. כאשר אדם אנוס מחמת המציאות הריהו חייב במצווה, לא רק בעצם אלא גם בפועל; אבל מי שאנוס מחמת שהדין לא מתיר לו לקיים את המצווה - אי אפשר לומר שהוא חייב בפועל. ונדגים זאת: מי שרוצה לקשור ציצית בשבת אך התורה אינה מאפשרת לו ודאי אינו חייב בפועל, שהרי חיוב בפועל פירושו שה'בת קול' אומרת לו "קום קשור ציצית!" וכיון שבשבת התורה אומרת לו אסור לקשור, לא שייך לומר שהיא אומרת לו בעת ובעונה אחת גם "קום קשור". לעומת זאת, במצוות כיסוי הדם ביום טוב התורה אומרת 'קום כסה את הדם', והעובדה שאין לו עפר היא בעיה של האדם, התורה מצידה אינה מונעת ממנו לכסות. אמנם התורה מונעת ממנו לחפור ולהשיג בכך עפר, אבל מכל מקום הסיבה הישירה שהוא אינו מכסה היא אונס שלו.

זהו גם הסבר שיטת הרמב"ן, מותר למול תינוק על דעת שאחרי המילה יהיה צורך לחמם מים, כי אז האונס נובע מהתורה והתורה עצמה אומרת 'חמם מים'; אבל אסור לשחוט ביום טוב כשאין עפר, כי אז האונס יהיה מחמת המציאות.

לפי דברינו, פשוט שאין ללמוד מדברי המרדכי שגם מי שאין לו ציצית ביום חול יוכל ללבוש בגד בלי ציצית, שהרי במקרה זה האונס הוא מחמת האדם (והט"ז דן בשאלה זו).

התוספות במסכת יבמות מביאים את דברי הגמרא שמלך אינו חולץ ליבמתו, ומתוך שאינו עולה לחליצה אינו עולה ליבום. שואלים התוספות אם כן כיצד אילם ואילמת שאינם חולצים - עולים ליבום? ומתרצים שאילם נחשב "עולה לחליצה", אלא שהוא אנוס. שואל ר' עקיבא איגר, מה בין אילם לבין מלך? מדוע לגבי מלך לא אומרים שהוא "עולה לחליצה"? לפי דרכינו אילם אינו דומה למלך, אילם הוא אנוס מחמת עצמו אבל במלך התורה היא זו שמונעת אותו לחלוץ, ולכן לא שייך לומר שהוא בתורת חליצה. מדברי תוספות אלו למד המגן אברהם שגידם נחשב "בר קשירה" ולכן הוא יכול לכתוב תפילין, ואכן גם בגידם האונס הוא מחמת המציאות

שו"ע או"ח סימן רצ"ז, סעיף ה

מי שאינו מריח אינו מברך על הבשמים א"כ נתכוין להוציא בני ביתו הקטנים שהגיעו לחינוך או להוציא מי שאינו יודע

שו"ת חלקת יואב (יואב יהושע בן נתן נטע וויינגארטן מקינסק, תלמיד חבר של האבני נזר ומחה"ס קבא דקשייתא), דיני אונס, ענף ד

ועתה אבאר במי שנאנס מלעשות מצוה מחמת חסרון בגופו אם הוי רק כאונס אבל בעצם בר חיובא הוא כגון שהוא אלם ואינו יכול לקרות ק"ש וכל המצות התלויות בפיו, או שהוא פטור בעצם. .... והנה ודאי זה ברור דכל שהי' לו מקודם שעה"כ רק שעכשיו אירע לו אונס, בזה ודאי בר חיוב מקרי דהרי חזינן דאונס חייב להשלים התפילה ואלו היכא שהיה פטור כאונס אינו חייב בהשלמה וכן מבואר להדי' משיטת הרמב"ם בפייהמ"ש והברטנורה פסחים .... ואין להביא ראיה ממש"כ הב"י או"ח סי' תקפ"ט בשם התשב"ץ דחרש המדבר ואינו שומע אינו מוציא אחרים במצות שופר, הרי דלא מקרי בר חיובא כלל. ודינו של התשב"ץ מבואר להדי' בש"ס מגילה (דף י"ט) דלמאן דסובר לא השמיע לאזנו לא יצא אין חרש המדבר ואינו שומע מוציא מגילה. אבל באמת אין מכל זה ראיה כלל, דשם הטעם מכח סברת הירושלמי הובא בר"ן דפ"ב דמגילה דיודע אשורית ויודע לעז אינו מוציא ללעזית בלעז כיון שהוא עצמו אינו יכול לצאת בקריאה זו, ומדמה לה הירושלמי לאינו מחיוב בדבר וא"כ ה"נ שפיר אינו יכול להוציא בשופר, אף שהוא בעצם בר חיוב, מ"מ כיון שהוא עצמו אינו יכול לצאת בתקיעה זו אינו יכול להוציא. .... ועוד נ"ל דודאי ועיקר במקום שיכול לקיים המצוה רק פטרו אותו מחמת שחסר לו איזה פרט, אשר זה מעכב להמצוה, בזה ודאי לאו בר חיוב מיקרי. וכמו תקיעה בשבת, דיכול ואסרו (או"ח סי' תקפ"ח סעיף ה') וכן בציצית בשבת דכ' המרדכי (הובא בב"י או"ח סימן י"ג) דמותר ללבוש טלית בלא ציצית בשבת, יען דשבת לאו זמן עשייה היא [פלא עך המג"א סי' י"ג ס"ק ז' דמדמה אין ציצית בהעיר לשבת, ולמש"כ אינו מדומה] כי דווקא היכא דהאונס היא שאינו יכול לעשות המעשה כלל, כאלם שאינו יכול לקרות ק"ש, בזה שייך לומר דבר חיוב הוא ופומא הוא דכאיב לי', אבל במקום שיכול לעשות המעשה כגול למשל במקום שצריך להוציא יותר משליש ממנו במ"ע דפטור (עי' רמ"א באו"ח סי' תרנ"ו סעיף א') בזה ודאי דלאו בר חיוב מקרי. ולכן שפיר א"צ הכהן שא"ר לדוכן לצאת בשעת הדוכן כיון דבאמת יכול לישא כפיו, כי המומין אינם מונעין אותו שלא יוכל לברך, וא"כ ע"כ שהתורה או החכמים פטרו אותו מלעלות לדוכן ואינו בר חיוב כלל. אבל בנידון התשב"ץ הנ"ל שפיר נוכל לומר דהוי בר חיוב רק דאינו יכול לעשות המעשה כיון דמצות שופר היא השמיעה לא התקיעה (טור או"ח רס"י תקפ"ה) וא"כ אינו יכול לעשות המצוה כלל, ושפיר הוי בר חיוב ורק פומא הוא דכאיב לי' והא דאינו יכול להוציא היא מטעם סברת הירושלמי הנ"ל. וראיה ברורה לזה נ"ל מהא דמבואר באו"ח סו"ס רצ"ז דמי שאין לו חוש הריח אף שאינו מברך על הבשמים במוצ"ש מ"מ יכול להוציא אחרים בברכתו ברכת בשמים, מטעם דברכת בשמים במוצ"ש חשיב כבירכת המצות. והמג"א ס"ק ה מפקפק בזה ותמוה הלא אף אם היא ברכת המצות מ"מ הרי הוא אינו בר חיובא כיון שאין לו חוש הריח וכמו מדבר ואינו שומע בשופר. וכבר עמד בזה הגאון רעק"א בהגהות שם. אבל לפימש"כ א"ש כיוול דבאמת בר חיוב מיקרי כמש"כ. וסברת הירושלמי הנ"ל ל"ש כאן בריח כיון שהוא אינו מוציא את חבירו בריח רק בברכת הריח, ובברכה הרי הי' יכול להוציא גם אך עצמו אלו היג יכול להריח. ומה שאינו מריח, מה בכך, כיוול דמ"מ בר חיוב הוא והוי כאלו הי' לו חוש הריח רק שאינו מריח עכשיו, א"כ אין בהברכה שום ריעותא לגבי דידי' ול"ש כאן סברת הירושלמי כלל. וע"כ נ"ל דאלם אינו מביא בכורים כלל משום דבר חיוב קריאה הוא ואמרינן כל שאינו ראוי לבילה. ועוד נראה לע"ד דאף אי נאמר דאונס לאו בר חיוב הוא במצוה, זה דוקא במצוה שהוא חובת

הגוף גרידא, כזה שייך לומר דכל שאינו יכול לקיים, פטור הוא, משא"כ במצוה שהוא חובת חפץ, בזה ודאי לא נאמר שהאונס פטורו כיון דמ"מ בחפץ לא נעשה המצוה. כמו למשל בכיסוי הדם, דהמצוה היא שהדם יהיה מכוסה עי' ברמב"ן על התורה פ' אחרי, וא"כ בודאי לא נאמר דמחמת שהוא אנוס נפטור הדם מכיסוי. וחילוק זה מבואר בירושלמי פ"ד דפסחים הל"ג דקאמר תמן הוא מתחייב ברם הכא היא מתחייבת עיי"ש. ממילא ה"נ באלם לענין ביכורים, כיון דמצות קריאה היא חובת הביכורים, וכמו שהביכורים צריכים הנחה ותנופה (ביכורים פ"ג מ"ו) כן צריכין קריאת הבעלים, ובזה מתקדשין הביכורים כשנעשה בהן כל מצותן ככתוב בתורה וע"כ אף שהבעלים אלמים ואינן יכולין לקרות, מ"מ אמרינן א"ר לבילה ומעכב שלא יחול עליהם קדושת ביכורים כללץ והוא ממש כמו בחליצה דאמרינן (יבמות ק"ד) א"ר לבילה ומעכב ההיתר של היבמה.

שו"ת שרידי אש (ר' יחיאל יעקה וווינברג), ח"ג סימן צ"ב

... את הקושיא הידועה, שלפי המרדכי שמתיר ללבוש בשבת טלית בלא ציצית אם אין לו ציצית, משום שבלבישה אין איסור, שהתורה לא אמרה שלא ילבש בגד בלא ציצית, ויש רק מ"ע לעשות ציצית, וכשאינן לו הוא פטור מחמת אונס, ואמאי אסור לשחוט ביו"ט כשאינן לו במה לכסות? קושיא זו הקשה הגאון רש"א ביור"ד סי' כ"ח סעיף כ"א והניח בצריך עיון. וגם בעונג יו"ט סי' א' הקשה כן ועי"ש מה שתיירץ, וכן בספר עמק יהושע סי' ב', ואין תירוציהם מניחים את הדעת .... ונ"ל ליישב באופן אחר, עפ"י מה שכתב בשו"ת חלקת יואב דיני אונס ענף ד' על החקירה אם אונס שפטור הפטור הוא רק בנוגע לעונש, שאונס פטור מעונש, אבל יש כאן איסור, או שהאונס פוטרוהו גם מעצם האיסור או מעצם המצוה - וכתב, שבמקום שהמצוה היא חובת הגוף, כמו בציצית, שהוא חובת גברא, בזה אמרינן כיוול שאינו יכול לקיים הוא פטור בעצם, אבל במקום שהמצוה היא חובת חפץ, כמו בכיסוי, שהמצוה היא שהדם יהיה מכוסה, אין לומר בזה שכיון שהוא אנוס נפטור הדם מכיסוי, עי"ש שהביא ראיות לדבריו, אבל לא הביא את הקושיא הנ"ל. ובספר אתוותן דאורייתא להגאון מהר"י ענגיל, סי' כ"ב, חקר במצוה שאי אפשר לעשותה מחמת אונס ביום מסויים אי מיחשיב מחמת זה שאין זמנו ביום זה. ועי"ש שכתב, שאם אין המצוה יכולה להתקיים ביום זה בשום אופן, אז נחשב היום הזה לאינו זמנו, שאם ואם המצוה יכולה להתקיים באיזה אופן אף ביום זה, אז אינו נחשב לאינו זמנו. והנה בכיסוי הדם אפשר לקיים המצוה בעפר מוכן ובדקר נעוץ, משא"כ בציצית אי אפשר לקיים עשיית ציצית בשבת בשום אופן. ועוד נ"ל, שעל המרדכי להתיר ללבוש טלית בלא ציצית אפילו בחול כשאינן לו ציצית, אין להקשות מכיסוי, שהרי בכיסוי אינו אנוס, שיכול למצות הדם בבגד או בסנדל, כמובא ברמ"א יור"ד סי' כ"ח סכ"א בשם המרדכי בשם הגאונים.